

Søren Winter for en bog skrevet i et kortfattet og velformuleret sprog uden brug af de mystificerende såkaldte fagudtryk, som mange universitetsforskere omgærder deres visdom med.

Grete Munk

Jan Øberg, Myter om vor sikkerhed. En kritik af dansk forsvarspolitik i et udviklingsperspektiv, København: Mellempøkeligt Samvirke, 1980, 330 s., 80,00 kr.

En anmeldelse af Jan Øbergs bog rejser et fundamentalt målestok-problem: Skal den vurderes som en debatbog eller som en akademisk afhandling? Eftersom bogen er begge dele, vil det være urimeligt ikke at anlægge begge målestokke; i betragtning af dens egne prætentioner - den er indleveret og godkendt som en fil.dr. afhandling ved Lunds Universitet - vil bogen dog fortrinsvis blive målt med en videnskabelig alen.

Men først en beskrivelse af indholdet. Efter en kort diskussion af nogle af de overordnede problemstillinger (ss. 10-28) er fremstillingen samlet under tre hovedoverskrifter, "Danmark" (ss. 29-197), "Europa" (ss. 198-261) og "Verden" (ss. 264-330), i overensstemmelse med Øbergs centrale tese, at dansk forsvarspolitik skal beskrives, forstås og vurderes i et såkaldt udviklingsperspektiv, dvs. i lyset af dens baggrund i og konsekvenser for den ulige fordeling af sikkerhed og udvikling i verden. Inden for denne ganske brede forståelsesramme kan de enkelte kapitler, i alt 18, ifølge forfatterens forord (s. 8) læses for sig selv, et diplomatisk udtryk for, at bogens indre struktur er relativt svag - men herom senere.

Bogens første del koncentrerer sig altså om specifikt danske forhold, og behandler emner som forsvarets formål, totalforsvarets sammensætning og funktion, det militære truselsbillede, forsvarsudgifterne, militær forskning, våbenindustri og -handel, samt forsvarsoplysning og -propaganda. I anden del behandles NATO-doktriner, vestlige krigsscenerier, samt det militære styrkeforhold mellem øst og vest. Endelig behandler Øberg i den afsluttende del den globale situation, der i hans tolkning er præget af overudvikling og truende socialt sammenbrud i i-landene og nød og underudvikling i den tredje verden. Hverken en ny økonomisk verdensorden eller, hvad der kaldes den nye internationale militære orden (et samlebegreb for den militære udvikling i verden siden 1945) kan afvende den gamle verdens sammenbrud, højst udsætte det en kortere tid. Det er derfor på høje tid at begynde at udtænke en alternativ verdensorden, der ikke som den nuværende hviler på strukturel ulighed og udbytning. I sidste kapitel præsenterer Øberg så

Søren Winter for en bog skrevet i et kortfattet og velformuleret sprog uden brug af de mystificerende såkaldte fagudtryk, som mange universitetsforskere omgærder deres visdom med.

Grete Munk

Jan Øberg, Myter om vor sikkerhed. En kritik af dansk forsvarspolitik i et udviklingsperspektiv, København: Mellempøkeligt Samvirke, 1980, 330 s., 80,00 kr.

En anmeldelse af Jan Øbergs bog rejser et fundamentalt målestok-problem: Skal den vurderes som en debatbog eller som en akademisk afhandling? Eftersom bogen er begge dele, vil det være urimeligt ikke at anlægge begge målestokke; i betragtning af dens egne prætentioner - den er indleveret og godkendt som en fil.dr. afhandling ved Lunds Universitet - vil bogen dog fortrinsvis blive målt med en videnskabelig alen.

Men først en beskrivelse af indholdet. Efter en kort diskussion af nogle af de overordnede problemstillinger (ss. 10-28) er fremstillingen samlet under tre hovedoverskrifter, "Danmark" (ss. 29-197), "Europa" (ss. 198-261) og "Verden" (ss. 264-330), i overensstemmelse med Øbergs centrale tese, at dansk forsvarspolitik skal beskrives, forstås og vurderes i et såkaldt udviklingsperspektiv, dvs. i lyset af dens baggrund i og konsekvenser for den ulige fordeling af sikkerhed og udvikling i verden. Inden for denne ganske brede forståelsesramme kan de enkelte kapitler, i alt 18, ifølge forfatterens forord (s. 8) læses for sig selv, et diplomatisk udtryk for, at bogens indre struktur er relativt svag - men herom senere.

Bogens første del koncentrerer sig altså om specifikt danske forhold, og behandler emner som forsvarets formål, totalforsvarets sammensætning og funktion, det militære truselsbillede, forsvarsudgifterne, militær forskning, våbenindustri og -handel, samt forsvarsoplysning og -propaganda. I anden del behandles NATO-doktriner, vestlige krigsscenerier, samt det militære styrkeforhold mellem øst og vest. Endelig behandler Øberg i den afsluttende del den globale situation, der i hans tolkning er præget af overudvikling og truende socialt sammenbrud i i-landene og nød og underudvikling i den tredje verden. Hverken en ny økonomisk verdensorden eller, hvad der kaldes den nye internationale militære orden (et samlebegreb for den militære udvikling i verden siden 1945) kan afvende den gamle verdens sammenbrud, højst udsætte det en kortere tid. Det er derfor på høje tid at begynde at udtænke en alternativ verdensorden, der ikke som den nuværende hviler på strukturel ulighed og udbytning. I sidste kapitel præsenterer Øberg så

sin egen utopi om det "post-voldelige, fredsfremmende samfund", baseret på fravær af såvel strukturel som direkte vold og sigtende mod menneskelig udvikling og mere selv bærende samfund. Konkret forestiller han sig det fremtidige globale samfund baseret på grundenheder på 50-75.000 personer, der i videst mulige omfang er økonomisk selv bærende og i høj grad er politisk selv styrende, men som også samarbejder med andre i et mangfoldigt samarbejds mønster, hvori der indgår flere "verdensmyndigheder" til regulering af globale fællesanliggender. Grundenhederne vil ikke have militære magtmidler, der rækker ud over deres egne grænser, om overhovedet nogen, men der vil være en verdensmyndighed, der fungerer som global politistyrke. Et væsentligt led i Øbergs verdensorden er desuden kriminaliseringen af atomvåbenbesiddelse på samme måde, som verden tidligere har afskaffet slaveri og kannibalisme. Afslutningsvis antyder Øberg meget kort, hvorledes Danmark vil kunne bidrage til skabelsen af denne nye orden. Vi kunne for eksempel meddele NATO, at vi ønskede at trække os ud i løbet af 10 år, og kunne så begynde at omstrukturere samfundet, nedtrappe oprustningen og overføre de besparede midler til en ny slags verdensmyndighed for sikkerhed (hvilken oplyses ikke). Vi skulle dog ikke forpligte os på dette program, før vi havde sikret os, at et eller flere af de nordiske lande, et Warszawapagt-land og et eller flere lande i den tredje verden gik med på samme idé.

Jeg har omtalt Øbergs analyse af den globale situation og hans utopi så udførligt, fordi den er nøglen til, hvad han vil med sin bog - både som debatindlæg og som videnskabelig analyse. Videnskabsteoretisk går Øberg ud fra Galtungs velkendte forestilling om videnskab som et samspil mellem data, teorier og værdier, og med tre mulige udtryksformer: empiri, kritik og konstruktivisme. Øbergs intention er kritikken (men et kommende forsøg på konstruktivisme bebudes), dvs. en konfrontation af data og værdier eller af verden, som den er, med verden, som den burde være. Værdimålsætningen er derfor et afgørende konstitutivt element i bogens videnskabelige fundament. Og her begynder den første tvivl at melde sig.

For det første forekommer Øbergs generelle sammenkædning af sikkerheds- og udviklingsproblematikken ikke tilstrækkelig gennemanalyseret; den er i overvejende grad postuleret. For det andet savner man helt en operationalisering af den overordnede værdimålsætning, som kunne gøre den anvendelig som målestok ved en konkret forsvarspolitisk analyse. Så længe dette ikke er gjort, kræver det i hvert fald en mere udførlig argumentation end den, Øberg gennemfører, at dansk forsvarspolitik skulle have en så specifik betydning for den tredje verdens (mangel på) udvikling og sikkerhed, at denne er det principale kriterium, som politikken skal bedømmes på. En rimelig kritisk vurdering forudsætter naturligvis, at

der anlægges en række andre kriterier, som imidlertid slet ikke diskuteres af Øberg.

Dette forhold er naturligvis af mindre betydning ved vurderingen af bogen som debatindlæg, hvor læseren for så vidt er frit stillet med hensyn til at lægge sine egne værdier ind. Som polemisk skrift fungerer bogen glimrende. Øberg understreger med megen ret, at den hjemlige sikkerhedspolitiske debat hidtil har været både underudviklet og konform, og han nedgør med stor umage og ikke ringe effektivitet nogle af denne debats mere fremtrædende deltagere. Der er et eklatant behov for en bog som denne - og for den opvågnende debat om sikkerhedspolitiske spørgsmål på venstrefløjen i øvrigt. Man kan stille to slags forventninger til en debatbog, at den fremfører nye, alternative synspunkter, eller at den kritiserer den konventionelle visdom, det som Øberg kalder "myterne om vor sikkerhed". Bogens tyngdepunkt ligger klart på det sidste; den er "en kritik af det, der er galt, mere end et svar på spørgsmålet, om hvad man kan og bør gøre i henseende til alternativer" (ss. 7-8). Det er først til allersidst - efter 325 sider - at mere konstruktive strenge bliver anslået.

Med denne begrænsning indeholder bogen en lang række centrale iagttagelser, der er af væsentlig relevans for den hjemlige forsvarsdebat: det danske forsvars stigende afhængighed af NATO-rammen, den generelle tendens til passiv tilpasning i dansk udenrigspolitik, forsømmelsen af de ikke-militære sider af totalforsvaret, truselsperceptionernes relativistiske karakter, eller politikernes stigende vanskeligheder ved at styre våbenanskaffelsesproceduren. Ligeledes har Øberg en lang række relevante, om end ikke nye synspunkter vedr. styrkesammenligninger mellem øst og vest. Dette er altsammen væsentlige spørgsmål, der - som så meget andet - ikke har været tilstrækkelig diskuteret i den hidtidige debat. Fremstillingen er overvejende skrevet i en frisk polemisk stil, der er ganske underholdende - bortset måske fra den, der får ørerne i den Øbergske maskine. Engang imellem lader Øberg sig dog i kampens hede friste til at score lidt for billige points, som når han opponerer mod det konventionelle truselsbillede ved at henvise til Sovjets lukkede karakter (som skulle udelukke sikker viden om truslen) og svage økonomi (som skulle hindre opbygningen af en trussel). Faktisk er Sovjets kapacitet i Østersøen temmelig stor, og faktisk ved vi temmelig meget om den. Dette betyder dog mindre. Der er et vitterligt behov for Øbergs mange skiftevis veloplagte og indædte spark i løgsovsen, og så er der også råd til nogle kiksere.

Desværre er der også nogle kiks i bogen vurderet som videnskabelig afhandling, og her må tolerancen nødvendigvis være mindre. Jeg har nævnt, at bogens værdigrundlag er upræcist og for generelt for en analyse af denne karakter. Men også andre dele af fundamentet er utilstrækkeligt analyseret. Bogen er forbløffende

ateoretisk af et arbejde i den nordiske freds- og konfliktforsknings tradition at være. Diskussionen af det centrale mytebegreb henvises til en note (s. 18) og resulterer ikke i nogen operationel definition. Ejheller definerer Øberg, hvad han forstår ved forsvarspolitik, hvilke aspekter der omfattes af begrebet osv. En sådan diskussion ville uvægerligt afsløre, at analysen kun omfatter nogle - og delvis ret perifere - aspekter af dansk forsvarspolitik, og at den helt forbi- går andre meget væsentlige sider. Blandt andet savner man en grundlæggende analy- se af Danmarks sikkerhedspolitiske situation (det kan næppe være en rimelig und- skyldning for ikke at behandle Østersø-problematikken, at det er der så mange, der har gjort før (s. 9)!) eller en diskussion af restriktionerne i NATO-poli- tikken (base- og atompolitikken), der måske nok kunne tjene til at nuancere diskussionen af Danmarks NATO-afhængighed noget, etc.

Rogen er ikke blot ateoretisk, den er også ahistorisk. Generelt giver dette sig udtryk i en manglende forståelse for, at dansk forsvarspolitik er resultatet af en historisk-politisk udviklingsproces, der går tilbage til i hvert fald 1949, men som har rødder længere tilbage. Mere specifikt i, at Øbergs begreber om denne forsvarsplitiske tradition mildest talt er tågede. Dette kommer frem med al ty- delighed i diskussionen af forsvarets formål "før og nu" (ss. 32-36), hvor Øberg baserer sin "viden" om før (1940)-tilstanden på en lille oplysningsbog Forsvars- bogen. Folkets Bog om Landets Forsvar udgivet i 1941 af en kreds af officerer med det udtrykte formål at øge "Forstaaelsen af militære Forhold" (bogens indled- ning) i befolkningen. Det er også tankevækkende, at Øberg citerer forsvarsminis- ter Alsing-Andersens forelæggelsestale i forbindelse med 1937-forsvarsloven of all places - generalmajor Erik Kraghs klamamus om dansk forsvarspolitik fra 1974. Hvorfor ikke vælge det sikre og benytte Sjøqvists, Karup Pedersens og Knud Larsens tykke værker om mellemkrigstidens udenrigs- og sikkerhedspolitik? I det hele taget er Øberg lovlig eklektisk og ukritisk i sit valg af dokumenta- tion. Blot et yderligere eksempel: Det forekommer betænkeligt at basere et kapi- tel om "NATOs tænkning om 3. verdenskrig" på en amerikansk krigsplan, fra før NATO blev til, og tre fiktionsværker - de to ganske vist skrevet af generaler - om hvordan det kunne gå, hvis russerne gik over Elben. Det er muligt at belyse spørgs- målet uden at skyde denne lette, men usikre genvej.

På den anden side er Øberg, hvor han giver sig tilstrækkelig tid, dygtig til at støve data op og kombinere dem i ny, ofte overraskende viden. Det gælder de tre kapitler, som repræsenterer den tungeste research i bogen, om henholdsvis dansk våbenforskning, våbenindustri og våbenhandel. Kapitlet om våbenindustrien rummer for eksempel en minutiøs og veldokumenteret gennemgang af, hvad der fak- tisk foregår på området herhjemme. Det er nok i den store sammenhæng lidt, men

alligevel mere end de fleste vel forestiller sig. Øbergs diskussion af relationerne mellem forskning, industri, forsvar og udenlandske interesser er nøgtern, velovervejnet, og hans advarsel om, at vi i det mindste er ved at få et militærindustrielt kompleks herhjemme kan ikke uden videre afvises. Også hans diskussion af, om forsvaret koster (for) meget eller (for) lidt, indeholder flere interessante momenter. (Hans forslag om at gøre forsvarsudgifter pr. indbygger til et mere anvendt mål for et lands forsvarsindsats er dog tvivlsomt, da det uundgåeligt vil give lande med et højt lønniveau og med en høj andel af personeludgifter (for Danmarks vedkommende ca. 2/3) en høj placering internationalt, der ikke nødvendigvis siger noget om den samfundsmæssige prioritering af forsvaret).

Også den fortrinlige informative gennemgang af totalforsvarets dvs. civilforsvaret og det civile beredskab, ikke-militære komponenter, bør fremhæves. Her vil jeg dog i stedet til sidst nærmere diskutere bogens kapitel 6 (ss. 77-93) om truslen, fordi selve problemstillingen er central, og fordi Øbergs diskussion af den på en gang viser, hvad der er bogens stærke og svage sider.

Øberg betoner indledningsvis og med rette betydningen af en korrekt analyse af spørgsmålet, "Hvad truer os - og hvem truer os?" Han starter derefter ud med en stort set præcis beskrivelse af det truselsbillede, som efterretningstjenesten producerer - blot er det ikke helt rigtigt, at denne ikke interesserer sig for "omfattende politiske, sociale eller økonomiske analyser af hensigter, udviklingstendenser eller problemer hos modparten", men kun for aggressionsmuligheder. Øberg stiller derefter spørgsmålet, om dette truselsbillede ligner virkeligheden. Det gør det ikke efter hans opfattelse. For eksempel kritiserer han, at truselsbilledet er snævert militært, at der er andre, måske mere relevante trusler mod Danmark, og at det er på tide, at militærets truselsbillede udfordres af andre. Altsammen rigtigt set, men hvorfor går Øberg ikke selv dybere ind i diskussionen af, hvad der efter hans opfattelse er truslen mod Danmark? Når han kritiserer den konventionelle opfattelse af en sovjetisk trusel, kan han for så vidt have ret på nogle punkter, men han undlader samtidig helt at tage stilling til spørgsmålet, om der dog ikke er elementer i situationen i Østersø-området, inklusive udviklingen i Warszawa-pagtens kapacitet, der kan give anledning til legitim bekymring herhjemme, og som det er rimeligt at lade forsvaret indrette efter? Når Øberg kritiserer truselsbilledet for udelukkende at bygge på ideen om den store invasion, har han ret, men kun delvis. Der indgår også andre hypotetiske situationer, helt ned på det såkaldte grå niveau, i det officielle truselsbillede. Men han har ret, hvis han mener, at den store invasion er den for forsvaret dimensionerende trusel - det er den ud fra den ikke helt logiske antagelse, at kan forsvaret blot nødtørftigt klare en invasion, vil det også kunne klare alle

andre, omfangsmæssigt mindre trusler. Den netop gennemførte planlægning af en ny forsvarsstruktur har været baseret på en sådan forenklet truselsopfattelse, et forhold, som ikke alle dele af forsvaret har været lige lykkelige for.

Dette fører over i, hvad der er kapitlets centrale og ganske tankevækkende spørgsmål: Hvor meget styrer truselsbilledet egentlig? Er det ikke snarere sådan, at truselsbilledet tilpasses forsvarets planer og behov - altså fungerer som en legitimering af dets krav over for politikerne. Der er ingen tvivl om, at Øberg her har fat i en meget vigtig problemstilling - også selv om han går for vidt i sin afvisning af, at truselsbilledet også har en styrende funktion den anden vej rundt. Blot må man igen her som på så mange andre punkter beklage, at Øberg ikke bider sig fast i og gennemanalyserer sådanne kerneproblemstillinger, før han flintrer videre til det næste kritikpunkt.

Den endelige, samlede vurdering af Øbergs afhandling må blive noget blandet. Øberg har til opgaven medbragt et varmt og ægte engagement, et godt polemisk gemyt, en uomtvistelig analytisk og kritisk evne samt et indgående kendskab til nogle afgrænsede sider af forsvarspolitikken. Til gengæld har han savnet et bredere kendskab til dansk sikkerhedspolitik i almindelighed; han har vægret sig ved at vælge mellem det polemiske og det kritiske med det resultat, at polemikken dominerer; og endelig hvad der nok er det mest afgørende, han synes at have manglet tid til at arbejde sin(e) problemstilling(er) igennem. Bogen er mere disparat, end den havde behøvet at være.

Bogens virkning vil derfor måske nok vise sig at blive intens, men også efemerisk. Den vil formentlig som idébank og våbenarsenal få en central placering i den hjemlige debat, og det er mere, end de fleste akademiske afhandlinger opnår. Forskningsmæssigt vil man kunne hente en vis inspiration og på begrænsede felter også "hårde" data i Øbergs bog, men derudover vil det nok på lidt længere sigt være bogens svagheder, der falder i øjnene.

Nikolaj Petersen